

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	802
Land:	Rusland
Kilde:	Landinfo
Titel:	Temanotat. Rusland. Ytringsfrihet og reaksjoner som følge av å kritisere krigen i Ukraina
Udgivet:	18. oktober 2023
Optaget på baggrundsmaterialet:	12. januar 2024

LANDINFO

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Temanotat

Russland

Ytringsfrihet og reaksjoner som følge av å kritisere krigen i Ukraina

18. oktober 2023

© Landinfo 2023

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Fredrik Selmers vei 6

Postboks 2098 Vika

0125 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Om Landinfos temanotater

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) innhenter og analyserer informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos temanotater er basert på opplysninger fra nøye utvalgte kilder. Opplysningene er behandlet i henhold til [anerkjente kvalitetskriterier for landinformasjon](#) og [Landinfos retningslinjer for kilde- og informasjonsanalyse](#).

Temanotatene bygger på både skriftlig og muntlig kildemateriale. En del av informasjonen som formidles, er innhentet gjennom samtaler med kilder på informasjonsinnhentingsreiser. Landinfo tilstreber bredde i kildetilfanget, og så langt mulig er det innhentet informasjon fra kilder som arbeider uavhengig av hverandre. Alt benyttet kildemateriale er fortløpende referert i temanotatene. Hensyn til enkelte kilders ønske om anonymitet er ivarettatt.

Notatene gir ikke et uttømmende bilde av temaene som undersøkes, men belyser problemstillinger som er relevante for UDIs og UNEs behandling av utlendingssaker.

Landinfo er en faglig uavhengig enhet, og informasjonen som presenteres, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos temanotater gir heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

About Landinfo's reports

The Norwegian Country of Origin Information Centre, Landinfo, is an independent body within the Norwegian Immigration Authorities. Landinfo provides country of origin information (COI) to the Norwegian Directorate of Immigration (Utlendingsdirektoratet – UDI), the Immigration Appeals Board (Utlendingsnemnda – UNE) and the Norwegian Ministry of Justice and Public Security.

Reports produced by Landinfo are based on information from carefully selected sources. The information is collected and analysed in accordance with [common methodology for processing COI](#) and [Landinfo's internal guidelines on source and information analysis](#).

To ensure balanced reports, efforts are made to obtain information from a wide range of sources. Many of our reports draw on findings and interviews conducted on fact-finding missions. All sources used are referenced. Sources hesitant to provide information to be cited in a public report have retained anonymity.

The reports do not provide exhaustive overviews of topics or themes, but cover aspects relevant for the processing of asylum and residency cases.

Country of Origin Information presented in Landinfo's reports does not contain policy recommendations nor does it reflect official Norwegian views.

Summary

Since the big demonstrations in Moscow in 2011 and 2012 against the government and the fraudulent elections, the Russian authorities have continuously passed new laws that restrict the freedoms of expression and assembly. Among them are the law on foreign agents, the law on undesirable organizations, laws on fake news, and last, but not least, the so-called military censorship laws.

In March 2022, after the Russian full-scale invasion of Ukraine, the military censorship laws were hastily passed. These laws severely restrict the possibility of criticizing the invasion and the Russian military's actions in Ukraine. People who criticize the war are fined according to the administrative law on misdemeanors and more than a hundred have been imprisoned. Prosecutions are taking place throughout the country, against journalists, activists and human rights defenders, but also against non-profiled persons who express their dissent to the war. There are also examples of Russian citizens living abroad who have been sentenced in absentia for criticizing the war.

Sammendrag

Siden de store demonstrasjonene i Moskva i 2011 og 2012 mot myndighetene og påstått valgjuks, har det kontinuerlig blitt vedtatt nye lover som begrenser ytrings- og forsamlingsfriheten. Blant dem er loven om utenlandske agenter, loven om uønskede organisasjoner, lover om falske nyheter, og sist, men ikke minst, de såkalte militære sensurlovene.

I mars 2022, etter den russiske fullskala invasjonen av Ukraina, ble de militære sensurlovene raskt vedtatt. Disse lovene begrenser sterkt muligheten for å kritisere invasjonen og det russiske militærets handlinger i Ukraina. Folk som kritiserer krigen, bøtelegges etter loven om administrative forseelser, og flere enn hundre har blitt dømt til flere år i fengsel. Det pågår rettsforfølgelser over hele landet, mot journalister, aktivister og menneskerettighetsforkjempere, men også mot ikke-profilerte personer som uttrykker motstand til krigen. Det er også eksempler på at russiske statsborgere bosatt i utlandet, har blitt dømt in absentia for å ha kritisert krigen.

Innhold

1 Innledning	6
2 Loven om utenlandske agenter	7
2.1 Om loven og hvem den rammer	7
2.2 Omfang	8
2.3 Straffer	9
3 Loven om uønskede organisasjoner	9
4 Lovgivning mot spredning av falske nyheter og kritikk av krigen i Ukraina	11
4.1 Lover mot spredning av falske nyheter	11
4.2 Forbud mot å ytre kritikk av krigen	11
4.2.1 Art. 207.3: Forbud mot å spre falsk informasjon om russiske militære styrker	11
4.2.2 Art. 20.3.3/208.3: Forbud mot å diskreditere russiske militære styrker	12
4.2.3 Diffuse lovbestemmelser	12
5 Reaksjoner som følge av kritikk mot krigen i Ukraina	13
5.1 Pågripelser	13
5.2 Antall saker og domfellelser for å ha kritisert krigen i Ukraina	13
5.2.1 Administrative saker	14
5.2.2 Straffesaker	14
5.3 Aktivitet som fører til strafferettslige reaksjoner	15
5.3.1 Administrative saker som følge av generelle antikrigsyttringer	15
5.3.2 Straffesaker som følge av dyptgående kritikk av Russlands krigføring	16
5.4 Grupper mer utsatt enn andre	17
5.5 Angiveri	18
5.6 Reaksjonsmønster i storbyer versus distrikter	19
5.7 Utenomrettslige reaksjoner	19
6 Forholdene under pågrepelse og i varetekt	20
6.1 Pågrepelse og avhør	20
6.2 Rettssikkerhet – tilgang på rettshjelp	21
7 Kritikk av krigen fra russere i utlandet	21
7.1 Profil på dem som dømmes in absentia	22
8 Referanser	23

1 Innledning

I kjølvannet av valget til statsdumaen høsten 2011, demonstrerte flere titusener i Moskva mot det de mente var valgjuks. Demonstrasjonen beskrives som en av de største noensinne. Protestene varte utover vinteren, og våren 2012 var det store demonstrasjoner i forbindelse med presidentvalget. Vladimir Putin kom tilbake til makten etter at Dimitrij Medvedev hadde styrt landet i fire år. Myndighetene slo hardt ned på demonstrasjonene, flere hundre ble arrestert, og mange av dem dømt (The Moscow Times 2021; RFE/RL 2017).

Siden 2012 har russiske myndigheter systematisk begrenset ytringsfriheten og strammet inn handlingsrommet for opposisjon, og derigjennom økt kontrollen med politiske partier, sivilsamfunnet og media. Restriktive lover har blitt vedtatt. Stadig flere NGO-er og uavhengige medier har måttet stenge, opposisjonelle har blitt fengslet, og muligheten til å avholde lovlige demonstrasjoner er ikke lenger til stede. Etter Russlands fullskala invasjon i Ukraina 24. februar 2022 har ytringsrommet for kritiske røster blitt enda mindre. Myndighetene har vedtatt lover som forbyr å kritisere krigen og å kalle det en krig i massemedia, og i tillegg strammet inn på lover som har blitt anvendt mot regimekritikere.

Dette notatet omhandler noen av lovene som sterkt bidrar til å begrense ytringsfriheten i Russland: loven om utenlandske agenter, loven om uønskede organisasjoner og de såkalte militære sensurlovene, som ble vedtatt kort tid etter fullskala invasjonen. Notatet søker å belyse hva som kan utløse straffereaksjoner, hvem som blir straffeforfulgt og hvilke straffereaksjoner som har blitt ilagt for brudd på disse lovene. Vi redegjør for arrestasjoner, varetekt og rettssaker samt russiske myndigheters reaksjoner på kritikk av krigen blant eksilrussere.

Den generelle innstramningen fra russiske myndigheter mot kritikere og opposisjonelle har med årene tiltatt. NGO-er, tenketanker og medier har blitt stengt, lagt ned arbeidet eller flyttet til utlandet. En del opererer innenfor de begrensede rammene de har mulighet til, i Russland eller fra utlandet. Dette gjør at muligheten for åpent å kunne innhente og rapportere om forhold i Russland, har blitt mer begrenset.

Notatet bygger i hovedsak på åpent tilgjengelige kilder: menneskerettsorganisasjoner, nyhetsmedier og forskere – både russiske og internasjonale. Mye av informasjonen om pågripelser og domfellelser bygger på rapportering fra den russiske organisasjonen OVD-info, et uavhengig medieprosjekt opprettet i 2011. De fokuserer på forfølgelse av politisk aktivitet i Russland, med formål å offentliggjøre informasjon om pågripelser av politisk opposisjonelle. I 2021 ble OVD-info registrert som utenlandsk agent av russiske myndigheter (Inoteka 2021), og nettsiden deres i Russland blokkert (Reuters 2021). Organisasjonen arbeider innenfor rammene de er gitt, og informasjonstilgangen deres er fremdeles rimelig god. De mottar informasjon om pågripelser ved at folk rapporterer til dem

gjennom organisasjonens hotline eller på Telegram. I tillegg innhenter de informasjon via åpne kilder, ved bruk av VPN.

Vi har også intervjuet kilder – menneskerettsforsvarere, uavhengige journalister og advokater - i all hovedsak på en informasjonsinnhentingsreise i mars 2023. Av sikkerhetsgrunner har vi anonymisert de muntlige kildene som vi anser som relevante, pålitelige og oppdaterte.

Krigen i Ukraina er pågående, og dynamikken endres til stadighet. I denne konteksten endrer russiske myndigheter stadig lovverk og praksis. Også når det gjelder antall pågripelser og domfellelser, endrer situasjonen seg fortløpende. Daglig arresteres og dømmes personer. Undersøkelser av antall pågripelser etter de militære sensurlovene, ble avsluttet medio september 2023, slik at notatet ikke omfatter pågripelser og domfellelser etter dette.

2 Loven om utenlandske agenter

2.1 Om loven og hvem den rammer

Loven om utenlandske agenter trådte i kraft i 2012. Den regulerer at ikke-statlige organisasjoner som driver såkalt politisk aktivitet, og som mottar økonomisk støtte fra utlandet, må registrere seg som utenlandske agenter i det russiske justisdepartementet (Norwegian Helsinki Committee 2014, s. 1). Myndighetene tolker «politisk aktivitet» som organisering av demonstrasjoner og debatter, deltagelse i protester, observasjon av valg og deling av meninger om myndighetene i sosiale medier (Inoteka u.å).

Den juridiske definisjonen av utenlandsk agent har blitt utvidet flere ganger:

- I 2017 ble den utvidet til å gjelde mediekkanaler (Inoteka u.å).
- I 2019 ble den utvidet til også å omfatte hvilken som helst privatperson eller gruppe som mottar økonomisk støtte fra utenlandske myndigheter, organisasjoner eller individer (Phalnikar 2022).
- I juli 2022 ble den utvidet til å gjelde personer som er «under påvirkning fra utlandet» (RFE/RL 2022).
- I desember 2022 ble den utvidet til å gjelde omtrent enhver person eller enhet, uavhengig av nasjonalitet eller lokalisering, som engasjerer seg i aktivisme eller uttrykker holdninger knyttet til russisk politikk eller politikeres ledelse (HRW 2022e).

«Politisk aktivitet» ble utvidet til å omfatte aktiviteter som «strider mot Russlands nasjonale interesser». Dette betyr at man kan bli registrert som utenlandsk agent selv om man ikke har mottatt økonomisk støtte fra utlandet (RFE/RL 2022).

Når myndighetene erklærer en person eller organisasjon som utenlandsk agent, må alt de publiserer, merkes med en disclaimer om at de har status som utenlandsk agent. De må også jevnlig levere økonomiske redegjørelser til myndighetene, og gjennomgå årlige revisjoner (Phalnikar 2022).

Begrepet «utenlandsk agent» vekker negative assosiasjoner fra sovjettiden, med antydninger til spionvirksomhet. Ifølge sivilsamfunnet får loven det til å gå kaldt nedover ryggen på journalister og menneskerettsforsvarere, og den undertrykker uenighet. Putin hevder at loven beskytter Russland fra utenlandsk innblanding i interne anliggender (Phalnikar 2022). Å måtte flagge at man er «utenlandsk agent» hver gang man uttaler seg offentlig, gjør også noe med publikums tolkning.

Russiske myndigheter registrerer fortløpende organisasjoner, individer og medier som utenlandske agenter. I starten var det NGO-er, slik som menneskerettighetsorganisasjoner, humanitære organisasjoner og miljøvernorganisasjoner, som ble registrert, men de siste årene har blant andre uavhengige medier, journalister og bloggere som har mottatt midler fra utlandet, blitt rammet. Også antall internasjonale eller utenlandske organisasjoner som registreres som uønskede, øker.

2.2 Omfang

OVD-info har laget en oversikt over hvor mange som til enhver tid er registrert som utenlandske agenter. Per slutten av august 2023 er følgende registrert (Inoteka u.å):

- 228 organisasjoner
- 53 medieorganisasjoner,
- 147 mediepersoner
- 62 individer

Første halvår 2023 skal 99 nye utenlandske agenter ha blitt lagt til i registeret. I 2022 og 2021 ble det lagt til henholdsvis 188 og 108 utenlandske agenter (menneskerettsadvokat, møte juni 2023). En del NGO-er som tidligere var registrert som utenlandske agenter siden loven kom i 2012, har i ettertid blitt slettet fordi de enten har avsluttet virksomheten eller blitt stengt av myndighetene. Lovendringer i 2022 gjorde det også mulig å bli tatt av listen dersom man det siste året ikke har mottatt støtte eller annen bistand, eller hatt annen aktivitet som faller inn under definisjonen av utenlandsk agent (OVD-info 2022a).

2.3 Straffer

Å bli registrert som utenlandsk agent innebærer ikke i seg selv straffeansvar, mens det er straffbart å unnlate å følge de administrative kravene som stilles til en utenlandsk agent (Savitskaya, Ali-zade & Coalson 2021).

Det er ulike straffer for ulike kategorier utenlandske agenter (organisasjoner, individer) og ulike typer overtredelser, som ikke å registrere seg som utenlandsk agent, unnlate å rapportere til myndighetene og unnlate å merke publikasjoner (Beilinson et al. 2021, s. 20).

Straffen for ikke å følge de administrative kravene (for eksempel å merke alle publikasjoner med «utenlandsk agent»), er bøter etter den administrative loven om forseelser¹. To brudd innenfor ett år, kan straffes med bøter på inntil 300 000 rubler (ca. 34 000 NOK)² eller fengsel i inntil to år. Den strengeste straffen er inntil fem år i fengsel etter den første overtredelsen og gjelder individer som har unnlatt å registrere seg som utenlandsk agent som følge av å ha innhentet informasjon om det russiske militæret til bruk for en utenlandsk kilde (Straffeloven 1996, art. 330.1).

Straffene varierer, avhengig av om man er medlem av en organisasjon, individ registrert som utenlandsk agent, leder av en NGO, redaktør i en mediekanal eller annet (Beilinson et al. 2021, s. 20; Savitskaya, Ali-zade & Coalson 2021).

Såkalte utenlandske agenter bruker mye tid og ressurser på å rapportere til myndighetene. Flere kilder (som sitert i Savitskaya, Ali-zade & Coalson 2021) beskriver rapporteringen som svært tungvint og byråkratisk. I tillegg må man oppgi mye personlig informasjon.

3 Loven om uønskede organisasjoner

I kjølvannet av sanksjonene som ble innført mot Russland etter annekteringen av Krym, ble det i 2015 vedtatt en lov om uønskede organisasjoner. Loven gir påtalemyndigheten mulighet til å erklære utenlandske og internasjonale organisasjoner som uønskede i Russland, og til å stenge dem. Organisasjoner og personer som fortsetter å samarbeide med en uønsket organisasjon, kan risikere administrative og strafferettslige reaksjoner, med fengsel inntil seks år (HRW 2022d).

¹ Den administrative loven om forseelser og straffeloven er to adskilte lover i Russland. Administrative forseelser blir ikke sett på som like alvorlige som kriminelle handlinger, og straffene er mildere. Gjentatte administrative forseelser kan imidlertid straffes i medhold av straffeloven.

² Valutakurs per 16. oktober 2023.

Det ble opprettet et register over slike organisasjoner. Avgjørelsen om å føre en organisasjon inn i registeret, tas av påtalemyndigheten og utenriksdepartementet i fellesskap, mens det er justisdepartementet som fører dem inn (Inoteka u.å). Loven ble ytterligere strammet inn i 2021. Endringene gjorde det blant annet lettere å åpne straffesak for angivelig tilknytning til en uønsket organisasjon. Mens straffesak før bare kunne opprettes dersom personen hadde to administrative straffer mot seg, ble det nå mulig å opprette straffesak mot personer i ledelsen av en uønsket organisasjon, uten forutgående forseelser (Aitkhozhina 2021).

Per august 2023 var rundt 100 organisasjoner registrert som uønskede (OVD-info 2023a), mens tallet per september 2022 var 66. Dette omfatter kjente internasjonale donororganisasjoner, humanitære organisasjoner og forskningsinstitusjoner og tenketanker som Royal Institute of International Affairs (Chatham House), Heinrich Böll Foundation, Transparency International og Greenpeace International (HRW 2022d; Katzarova 2023, s. 6; OVD-info u.å.).

Dersom en organisasjon blir registrert som uønsket, blir arbeidet deres innstilt, og det er forbudt for organisasjonen å operere i Russland. Bankkontoene i Russland fryses, og nettsider blokkeres. Nettsider som videreformidler eller lenker informasjon fra en uønsket organisasjon, kan bli blokkert (Inoteka u.å).

Dersom en uønsket organisasjon fortsetter å arbeide i Russland, kan det følges opp strafferettslig. Sak kan åpnes mot leder av en organisasjon, ansatte eller personer som deler informasjon fra en uønsket organisasjon (Inoteka u.å).

Deltagelse i aktivitetene til en uønsket organisasjon, kan straffes med bøter etter den administrative loven om forseelser. Dersom man tidligere har blitt straffet etter den administrative loven, vil en ny overtredelse for deltagelse kunne medføre fengselsstraff i inntil fire år etter straffeloven. Ledelse av en uønsket organisasjon kan medføre fengselsstraff i inntil seks år (Straffeloven 1996, art. 284.1).

Et eksempel er fra mai 2022 da en aktivist ble dømt til 20 måneders fengselsstraff og en bot på 100 000 rubler (ca. 11 000 NOK³) som følge av å ha vært tilknyttet en uønsket organisasjon. Mikhail Ioselevitsj, som drev en kafé for arrangementer organisert av sivilsamfunnet, lot Golos, som driver valgobservasjon, holde et arrangement der. Politiet raidet arrangementet, og åpnet i ettertid straffesak mot ham, der de anførte at møtet var organisert av organisasjonen Open Russia, som har blitt erklært som en uønsket organisasjon (HRW 2022b).

³ Valutakurs per 16. oktober 2023.

4 Lovgivning mot spredning av falske nyheter og kritikk av krigen i Ukraina

4.1 Lover mot spredning av falske nyheter

Russiske myndigheter har siden 2019 vedtatt en rekke lovendringer mot spredning av såkalte falske nyheter. Flere artikler i straffeloven (art. 207.1 og 207.2) fastsetter bøter på opptil to millioner rubler (ca. 225 000 NOK⁴) og fengselsstraff på opptil fem år for å «bevisst spre falsk informasjon» (Straffeloven 1996). Lovgiverne uttalte at formålet med lovene var å utvikle effektive mekanismer for å hindre spredningen av ulovlig informasjon.

I samsvar med russisk lov forstås falske nyheter som upålitelig samfunnsmessig viktig informasjon, som kan «true og skade liv og/eller helse til borgere, eiendom, eller krenke offentlig orden og sikkerhet, eller forstyrre eller stoppe livsviktige anlegg, transport eller sosial infrastruktur, finansorganisasjoner, energiindustri eller kommunikasjonsinstallasjoner» (Samorodova 2020).

4.2 Forbud mot å ytre kritikk av krigen

Kort tid etter den russiske fullskala invasjonen, begynte russere å protestere mot krigen (Agora 2022, s. 7).

Den 4. mars 2022 ble det vedtatt endringer i den administrative loven om forseelser og i straffeloven, som trådte i kraft samme dag, og som kalles «de militære sensurlovene» (Amnesty International 2022b, s. 1).

4.2.1 Art. 207.3: Forbud mot å spre falsk informasjon om russiske militære styrker

Straffeloven fikk en ny bestemmelse, art. 207.3, som hjemler strenge straffer for å «bevisst spre falsk informasjon om russiske militære styrker». Straffene er bøter fra 700 000 (78 000 NOK) til 5 millioner rubler (560 000 NOK) og fengsel fra 3 til 15 år, dersom spredningen har fått «alvorlige konsekvenser» (Straffeloven 1996).⁵ Amnesty International trekker frem at loven ikke definerer «bevisst falsk informasjon» eller kriteriene som skal ligge til grunn for vurderingen. Samtidig har Russlands statlige organ for overoppsyn med media- og informasjonsvirksomhet, Rozkomnadzor, uttalt at alle medier kun skal bruke informasjon fra offisielle kilder. Det har derfor blitt tolket dithen at informasjon som ikke kommer

⁴ Valutakurs per 16. oktober 2023.

⁵ Valutakurs fra 16. oktober 2023.

fra offisielle kilder, eller som strider mot informasjon fra russiske myndigheter, vil bli vurdert som «falsk» informasjon (Amnesty International 2022b, s. 1).

4.2.2 Art. 20.3.3/208.3: Forbud mot å diskreditere russiske militære styrker

Det ble også vedtatt en artikkel i loven om administrative forseelser, art. 20.3.3, som straffer å «diskreditere russiske militære styrker i offentligheten». De som straffes etter art. 20.3.3, kan idømmes bøter fra 30 000 (ca. 3300 NOK) til 500 000 rubler (ca. 55 000 NOK), avhengig av om overtrederen er en privatperson, offentlig tjenestemann eller en juridisk enhet (organisasjon eller lignende) (Lov om administrative forseelser 2001).⁶ Dersom art. 20.3.3 kombineres med forbudet mot å delta i ulovlige demonstrasjoner, blir bøtene enda høyere (Amnesty International 2022b, s. 1).

En ny artikkel i straffeloven, art. 280.3, introduserer et forbud mot «offentlige aksjoner eller handlinger rettet mot å diskreditere russiske militære styrker». Den er lik art. 20.3.3 i den administrative loven om forseelser, og ved det andre bruddet på art. 20.3.3 innenfor ett år, kan man bli straffet etter bestemmelsen i straffeloven (internasjonal menneskerettsorganisasjon, møte mars 2023). Perioden på ett år starter når personen har blitt bøtelagt/straffen er ilagt, ikke fra tidspunktet for ytringen (menneskerettsadvokat, møte juni 2023). Personer som straffes etter art. 280.3 i straffeloven, kan ilegges bøter fra 100 000 til 1 000 000 rubler, eller idømmes fengsel i opptil syv år, eller andre straffer, som tvangsarbeid (Straffeloven 1996).

4.2.3 Diffuse lovbestemmelser

Flere kilder Landinfo intervjuet i mars 2023, påpekte at de militære sensurlovene er svært diffuse, at de nærmest kan tolkes som man vil og at dette gjør situasjonen uforutsigbar. Det er opp til politiet/etterforskeren å bestemme hvilke straffereettslige reaksjoner ytringen kan føre til. Lovene konkretiserer ikke grenser for hva man kan og ikke kan ytre. De samme handlingene kan kvalifisere som en administrativ sak eller en straffesak. Advokater som bistår personer anklaget for brudd på disse lovene, vet ofte ikke selv hvilke handlinger som vil falle under straffeloven eller den administrative loven (menneskerettsforsvarere a; journalist; russisk NGO; menneskerettsforsvarer b, møter mars 2023). En internasjonal menneskerettsorganisasjon (møte, mars 2023) var av den oppfatning at myndighetene bruker de militære sensurlovene vilkårlig.

⁶ Valutakurs fra 16. oktober 2023.

5 Reaksjoner som følge av kritikk mot krigen i Ukraina

5.1 Pågripelser

Etter Russlands angrep på Ukraina, tok tusenvis til gatene i Russland for å protestere mot invasjonen. Demonstrasjonene var relativt store den første tiden og foregikk i en rekke russiske byer. Russisk politi slo hardt ned på dem og arresterte mange demonstranter. Det ble i tillegg holdt andre former for protester, som enmannsdemonstrasjoner med antikrigsplakater og personer som demonstrerte ved å ha på seg antikrigssymboler. Protestene fant sted over hele landet: i Magadan, Vladivostok, Khabarovsk, Chita, Irkutsk, Novosibirsk, Tomsk, Omsk, Krasnoyarsk, Kemerovo, Ulan-Ude, Jekaterinburg, Perm, Tyumen, Petrozavodsk, Belgorod, Nizhnij Novgorod, Ufa, Kazan, Moskva, St. Petersburg og i flere andre byer (Agora 2022, s. 4).

Fra invasjonen i februar 2022 til 20. august 2023 skal det ha vært rundt 19 800 anholdelser⁷ som følge av protester mot krigen, det store flertallet under selve demonstrasjonene. Amnesty International (2022b, s. 2) skrev at de fleste som ble arrestert etter antikrigsdemonstrasjonene i mars 2022, ble anklaget for brudd på den administrative loven om forseelser som ofte brukes ved pågripelser under demonstrasjoner, som art. 20.2 (2) (Organisering av et offentlig arrangement uten tillatelse), art. 20.2 (8) (Gjentatte brudd på lovene om deltagelse i offentlig forsamling) og art. 19.3 (Ulydighet mot en polititjenestemann).

I overkant av 15 000 anholdelser fant sted fra 24. februar til 24. mars 2022. Etter dette sank antallet betydelig. Fra 24. mars til 24. april var det 461 anholdelser (OVD-info 2023b). Nedgangen skyldtes trolig at implementeringen av de nye «militære sensurlovene» virket avskrekkende på befolkningen. Antallet anholdelser økte imidlertid på nytt som følge av demonstrasjoner mot innføringen av delvis mobilisering den 21. september 2022, med totalt 3 060 anholdelser i perioden 24. august–23. oktober (OVD-info 2023b).

5.2 Antall saker og domfellelser for å ha kritisert krigen i Ukraina

Det er langt vanligere å bli straffet etter den administrative loven om forseelser som følge av kritiske ytringer om krigen, enn etter straffeloven. Det viser tallene på antallet opprettede saker, og domfellelser.

Samtidig påpekes det at administrativ straff ofte er starten på en «karusell», det vil si at man pågripes flere ganger for brudd på den administrative loven, for så å få

⁷ OVD-info fører oversikt over antall anholdelser, ikke antall personer. En person kan ha blitt anholdt flere ganger (OVD-info u.å.).

en straffesak opprettet, enten basert på fabrikkerte forhold eller etter gjentatte forseelser (Katzarova 2023, s. 16).

5.2.1 Administrative saker

I perioden frem til 20. august 2023 var det opprettet 7683 saker for brudd på den administrative loven art. 20.3.3 om diskreditering. Det har blitt opprettet saker i de aller fleste føderasjonssubjektene, med flest saker i Moskva, St. Petersburg, Krym, Krasnodar og Sverdlovsk (OVD-info 2023b).

Som nevnt over, var antallet nye administrative saker klart høyest de første tre månedene etter at artikkel 20.3.3 ble innført: 916 saker i mars 2022, 949 saker i april 800 saker i mai. I perioden etter og frem til og med juli 2023 har det i gjennomsnitt vært rundt 350 nye saker i måneden (OVD-info 2023b).

Per medio juni 2023 hadde det totalt vært 4400 domfellelser for brudd på art. 20.3.3 (internasjonal menneskerettsorganisasjon, møte juni 2023).

5.2.2 Straffesaker

Ifølge OVD-info (2023b) hadde totalt 663 personer blitt tiltalt i såkalte antikrigsstraffesaker fra mars 2022 til 24. august 2023. I august 2022 var tallet 224. 192 personer er tiltalt etter straffeloven art. 207.3 om å bevisst spre falsk informasjon om russiske militære styrker, mens 110 er tiltalt for brudd på art. 280.3 for å diskreditere russiske væpnede styrker. De øvrige er tiltalt for brudd på andre bestemmelser i straffeloven.⁸

Per 23. august 2023 hadde totalt 257 personer blitt dømt i såkalte antikrigsstraffesaker. 115 skal ha blitt idømt fengselsstraffer, resten andre straffereaksjoner, som bøter (OVD-info 2023b). En internasjonal menneskerettsorganisasjon opplyste medio juni 2023 at 168 personer hadde blitt dømt for brudd på 207.3, hvorav 25 hadde fått fengselsstraffer. Fengselsstraffene er i slike saker vanligvis fra fem år og oppover. 82 personer var blitt straffet for gjentatte overtredelser av art. 20.3.3 (det vil si straffet i medhold av art. 280.3).

En menneskerettsadvokat opplyste i juni 2023 om en tendens til at flere antikrigsstraffesaker føres etter andre bestemmelser i straffeloven enn art. 207.3, og særlig etter art. 205 om oppfordring til terrorisme. Advokaten mente en grunn er at terrorsaker behandles i militære domstoler og behandlingen der er raskere enn i

⁸ Blant annet art. 214 (vandalisme), art. 207 (falske meldinger om terrorisme), art. 205 (terrorisme), art. 205.2 (rettferdiggjøre, fremme eller oppfordre til terrorisme), art. 318 (vold mot myndighetspersoner) og andre artikler i straffeloven (OVD-info 2023b).

andre domstoler. Straffesaker etter art. 207.3 tar ofte mer enn ett år å få behandlet ferdig.

På spørsmål fra Landinfo om hva som skjer dersom man anker en dom for brudd på de militære sensurlovene, opplyste en russisk NGO (a) (møte mars 2023) at det er svært liten sannsynlighet for et positivt utfall, men at de likevel alltid anbefaler å anke fordi det utsetter iverksettelse av dommen. Man må også ha anket saken for en nasjonal domstol for å få saken opp for den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) og FN.⁹

5.3 Aktivitet som fører til strafferettslige reaksjoner

Graden på strafferettslige reaksjoner avhenger av hva man skriver om, og hvor alvorlig kritikken er. Samtidig påpeker kilder Landinfo har intervjuet, at det kan være uforutsigbart hvilke reaksjoner som iverksettes, og at advokater som veileder aktivister om hva de kan ytre, ikke alltid vet hva slags straffereaksjoner kritiske ytringer kan føre til.

5.3.1 Administrative saker som følge av generelle antikrigsytringer

Som vi har sett over, har kritiske ytringer mot krigen i Ukraina ført til straff etter den administrative loven om forseelser art. 20.3.3. For å kartlegge hva slags type ytringer som kan føre til administrativ straff, har Landinfo intervjuet flere eksperter.

På spørsmål om hvilke ytringer som kan føre til straff etter den administrative loven, svarer flere kilder at det kan være uforutsigbart hvilke ytringer dette gjelder. Tendensen er imidlertid at generelle antikrigsytringer og markeringer som «Nei til krig» eller «Jeg vil ha fred», på gaten eller i sosiale medier, eller å ha på seg blå og gule klær eller symboler, fører til en straff på minimum 30 000 rubler i bot etter art 20.3.3 (menneskerettsforsvarere; journalist (a) journalist (b); russisk NGO (a); russisk NGO (b), møter mars 2023). Kildene påpekte at dette har rammet mange som har ytret seg kritisk før første gang, altså personer som ikke anses som aktivister. Også ikke-politiske bloggere, folk i underholdningsbransjen som aldri har vært politiske og kritiske før, men som har kritisert krigen, kan få opprettet administrative saker, ifølge to menneskerettsforsvarere (a). Samtidig påpekte de samme to og en journalist (a) at dersom media eller høytstående personer i myndighetsapparatet fanger opp saken, kan det bli åpnet straffesak.

Det er dessuten en rekke tilfeller der personer som flere ganger i helt generelle vendinger har ytret seg negativt om krigen, har blitt straffet etter straffeloven. Det mest kjente er saken der en jente tegnet en antikrigstegning på skolen. Fordi faren

⁹ Russland ble i 2022 ekskludert fra Europarådet. Som følge av dette er det kun mulig å fremme saker mot Russland til EMD hvor den straffbare handlingen fant sted før 15. september 2022.

hennes tidligere hadde skrevet og blitt bøtelagt for en kritisk post, ble han anklaget og dømt til to års fengsel i en straffesak i mars 2023.

Politiet i regionene har månedlige kvoter på oppklarte saker som må fylles, både administrative og straffesaker, noe som også påvirker antallet nye saker (menneskerettsforsvarere (a), møte mars 2023). Landinfo er kjent med at politiet har måltall på antall saker man skal «løse» per måned. Dette henger igjen fra sovjettiden og preger politiarbeidet på flere områder i hele Russland.

5.3.2 Straffesaker som følge av dyptgående kritikk av Russlands krigføring

Kildene Landinfo intervjuet i mars 2023, var enstemmige om at mer dyptgående kritikk av det russiske forsvarets atferd og krigføring i Ukraina, vanligvis fører til straffesak i medhold av art. 207.3 eller andre artikler i straffeloven. Journalister kan bare skrive om krigen dersom de bruker informasjon fra forsvarsdepartementet. Dersom ytringene ikke er i overensstemmelse med hva myndighetene mener man skal si om krigen, kan det bli åpnet straffesak.

Dersom man ytrer at russiske soldater har drept sivile, som for eksempel i Butsjka eller i Mariupol, blir det som regel åpnet straffesak (menneskerettsforsvarere; russisk NGO (b), møter mars 2023). En russisk journalist (b) mente det er tilstrekkelig å skrive at «jeg hater det russiske forsvaret og hva de gjør i Ukraina» for å bli arrestert og anklaget for brudd på 207.3 eller andre artikler i straffeloven.

Det har vært flere eksempler der personer har blitt straffet for å ha erstattet prisetiketter i butikker med kritikk av Russlands krigføring i Ukraina. I april 2022 i St. Petersburg ble kunstneren Aleksandra Skotsjilenko varetektsfengslet, anklaget for brudd på straffeloven og for å ha spredt falsk informasjon om Russlands militære styrker. I mars 2022 skal hun ha skrevet «Det russiske forsvaret bombet en kunsthøgskule i Mariupol. Rundt 400 skal ha gjemt seg inne i bygningen» og «Russiske vernepliktige sendes til Ukraina. Det er våre barn som betaler prisen for denne krigen». Saken behandles for tiden i en domstol i St. Petersburg (Meduza 2023b).

Journalisten Andreij Novasjov som delte en beskrivelse av beleiringen av Mariupol på det sosiale nettstedet VKontakte, og som selv skrev flere kritiske kommentarer om krigen, ble i april 2022 anklaget av myndighetene i Kemerovo for brudd på art. 207.3 etter å ha kalt Russland «angriper». Journalisten Maria Ponomarenko ble i februar 2023 dømt til seks års fengsel for å ha skrevet i sosiale medier om det russiske angrepet på teateret i Mariupol der sivile ble drept (Amnesty International 2023). Viktoria Petrova, omtalt som en «vanlig» person, ble arrestert og anklaget for brudd på art. 207.3 for å ha postet kommentarer på VKontakte der hun skarpt kritiserte russiske myndigheter for å ha gått til krig i Ukraina, støttespillere av krigen og at russiske militære styrker har begått krigsforbrytelser. Hun la også ut en videoappell, og ba publikum reagere ved å

protestere (Amnesty International 2022a). Etter det Landinfo kjenner til, sitter Petrova fremdeles i varetekt. En kaptein i politiet i Moskva ble i mars 2022 anklaget for å spre falsk informasjon om russiske militære styrker (art. 207.3) etter å ha snakket kritisk om Russlands krigføring i Ukraina på telefonen som var avlyttet i forbindelse med en annen sak. Ifølge påtalemyndigheten skal politimannen og noen venner ha diskutert en nettartikkel om at russiske soldater ble fraktet til Belarus for kremering for å unngå at familiene i Russland kunne be om krigserstatning. Politimannen skal også ha vært kritisk til russiske myndigheters narrativ om at Ukraina styres av nazister. Han ble i april 2023 dømt til syv år i fengsel (Meduza 2023a; Morozov 2023).

Noen av de strengeste straffene for brudd på art. 207.3 har blitt gitt til Aleksej Gorinov og Ilja Jashin. Gorinov, medlem av et lokalt bydelsråd i Moskva, ble anholdt i april 2022 etter en tale der han kritiserte krigen i et rådsmøte i mars. I juli 2022 ble han dømt til fengsel i syv år, og var den første personen som ble dømt til fengselsstraff for brudd på art. 207.3. Opposisjonspolitikeren Jashin ble i desember 2022 dømt til fengsel i åtte år og seks måneder for å ha kritisert Russlands krigføring i Ukraina, deriblant drap på sivile i Butsja (Morozov 2023).

The Guardian har skrevet om flere tilfeller der lærere har blitt sagt opp og straffeforfulgt som følge av at elever har klaget på at de har uttalt seg kritisk om invasjonen. Universitetslærere skal også være redde for å uttale seg kritisk om krigen, i fare for å bli rapportert videre av studentene (Sauer 2022). I ett tilfelle, i Penza, ble lærerens uttalelser tatt opp av elever i klassen, og det ble i ettertid åpnet straffesak for spredning av falske nyheter om russiske militære styrker. Hun ble i august 2022 dømt til fem års betinget fengsel, og forbud mot å undervise de neste tre årene (Perild 2022; Sauer 2022).

5.4 Grupper mer utsatt enn andre

Det er først og fremst journalister, menneskerettsforsvarere og aktivister som har blitt utsatt for alvorlige straffereaksjoner som anklage for brudd på art. 207.3, eller andre utenomrettslige reaksjoner fra myndighetene, etter invasjonen (HRW 2022a). Dette bildet ble bekreftet i intervjuer med kilder i mars 2023. Men også mindre kjente mennesker som aldri har kritisert før, kan i noen tilfeller rammes av alvorlige straffereaksjoner (menneskerettsforsvarere (a); menneskerettsforsvarer (b); russisk NGO, møter mars 2023).

Mindre kjente personer kan særlig bli rammet dersom noen tyster på dem, eller saken omtales i media. Dette har man sett flere eksempler på, blant annet i foreldregrupper på WhatsApp, der foreldre har kommet med kritiske kommentarer til krigen (menneskerettsforsvarere (a), møte mars 2023). Hovedinntrykket fra intervjuer med kilder i mars 2023, er at de som blir straffeforfulgt i Moskva og St. Petersburg, først og fremst er kjente og offentlige personer. I regionene derimot kan det i større grad være vanlige folk, eller personer som lokale myndigheter

over tid har ergret seg over. Dette har sammenheng med mye mer gjennomsliktige forhold i regionene, sammenlignet med i de store byene.

5.5 Angiveri

Angiveri eller varsling har blitt mer vanlig etter invasjonen, og en del av de som blir straffeforfulgt for å ha spredt falsk informasjon om russiske styrker, har blitt angitt av andre. Kilder mener russiske myndigheter oppfordrer folk til å angi motstandere, og at presidentens taler om «forrædere av nasjonen» nærmest oppildner folk til å varsle (Coalson 2022b; HRW 2022a; Tennisheva 2022). Angiveri er ikke et nytt fenomen i Russland. Det fremkaller minner om hvordan samfunnet fungerte under Stalin (Merkuryeva 2022).

Angiveri har rammet en del lærere som har diskutert krigen med elevene sine. Andre tilfeller beskrives også: Et ektepar som diskuterte krigen på en kafé i Naltsjik i Kabardino-Balkaria i Nord-Kaukasus, skal ha blitt angitt av andre gjester som overhørte diskusjonen. I Volga-regionen skal en nabo ha blitt angitt for å ha satt opp et skilt med «Nei til krig» på balkongen, og i byen Krasnodar, sør i Russland, skal en lokal aktivist ha blitt angitt til politiet som Putin-motstander av en tidligere «venn» (Coalson 2022b). Og som nevnt over har foreldre som har ytret antikrigsholdninger på WhatsApp-grupper, blitt angitt av andre foreldre (menneskerettsforsvarere (a), møte mars 2023). Av alle sakene om diskreditering (art. 20.3.3), stammer 60 prosent fra angiveri, ifølge den uavhengige russiske avisen Verstka (som sitert i Johansen 2023).

Det er ulike profiler på dem som blir angitt, som aktivister, vanlige folk som viser motstand mot krigen, kollegaer og familiemedlemmer. Det er større sannsynlighet for å bli angitt dersom man ytrer motstand offentlig enn kun privat, men det er også eksempler på at familiemedlemmer har angitt hverandre (Coalson 2022b; Merkuryeva 2022; Tennisheva 2022).

Antropologen Alexandra Arkhipova mener det ikke er noen spesifikk kjønns- eller aldersprofil på dem som varsler (Chevtayeva 2022b). Verstka skriver at angivere har kanaler i sosiale medier, blant annet Smersj (oppkalt etter Stalins spionjegere) med lokale grener i 19 føderasjonssubjekter, og over 100 000 følgere (som sitert i Johansen 2023). I flere regioner, blant annet i Moskva, Altai, Belgorod, Penza, Saratov, Samara og Kaliningrad, har det dukket opp kanaler på Telegram der man kan varsle om personer som kritiserer krigen (Merkuryeva 2022). Arkhipova mener at hovedgrunnen til at folk varsler, er at de vil bistå med en slags justis (Chevtayeva 2022a; Tennisheva 2022). En russisk NGO (a) Landinfo intervjuet i mars 2023, mente at mange av dem som angir, gjør det av overbevisningsgrunner og lojalitet til myndighetene. Andre gjør det av frykt: De er redd det vil gå ut over dem selv hvis de ikke angir folk.

5.6 Reaksjonsmønster i storbyer versus distrikter

Personer som ytrer seg kritisk til Russlands krigføring i Ukraina, opplever straffe-reaksjoner over hele Russland. Det føres rettssaker i nesten alle føderasjons-subjektene (Katzarova 2023, s. 7). Lovhjemlene er føderale og gjelder dermed over hele landet. Ifølge en anonym kilde (a) (møte, mars 2023) har det blitt opprettet flest saker for brudd på de «militære sensurlovene» i Moskva og St. Petersburg, fordi det er store byer med mange politisk aktive.

Men det er også en del eksempler på reaksjoner i mindre byer, med mindre politisk aktiv befolkning. Der har myndighetene også større oversikt over innbyggerne enn i de store byene. Det varierer hvor aktive lokale myndigheter i ulike føderasjonssubjekter er i å slå ned på kritikk. Landinfos generelle inntrykk er at de fleste føderasjonssubjektene støtter opp om føderale myndigheters kampanje for å stilne kritikere.

5.7 Utenomrettslige reaksjoner

I tillegg til strafferettslige reaksjoner, har en rekke journalister, aktivister og andre som har vist opposisjon til krigen, opplevd overfall, trakassering og trusler fra uidentifiserte personer. HRW (2022a) skriver at uidentifiserte overfallsmenn har angrepet aktivister, ransaket aktivisters leiligheter og ødelagt kontorene til menneskerettsorganisasjoner. Journalister som har skrevet om antikrigsprotester, har blitt oppsøkt hjemme i forsøk på å skremme dem fra å ta del i protestene.

Hjemmene til flere kjente russiske opposisjonelle har blitt vandalisert. Sjefredaktøren for den først blokkerte og deretter nedlagte uavhengige radiostasjonen Ekho Moskvij, Aleksej Venediktov, fikk plassert et grisehode utenfor hjemmet sitt, og et klistremerke av det ukrainske våpenskjoldet påskrevet «jødisk gris» limt på inngangsdøren. En aktivist i St. Petersburg, Daria Heikinen, fant gjødsel foran inngangsdøren, der det også var skrevet «forræder» med rød maling (The Moscow Times 2022). RFE/RL skrev i mars 2022 (Coalson 2022a) om at studenter som har protestert, skal ha blitt truet med utvisning fra universitetet, blant annet fra universitetsansatte. I tillegg har ansatte i den uavhengige TV-kanalen Dozjd, som nå er blokkert i Russland og har flyttet sin drift til Latvia, mottatt trusler.

OVD-info har kartlagt hva slags utenomrettslige reaksjoner personer med antikrigsholdninger har blitt utsatt for siden februar 2022. Av 545 registrerte tilfeller (per 30. august 2023) har de fleste dreid seg om diskriminering på arbeidsplassen, trusler, vandalisme og avlysning av arrangementer (OVD-info 2023b).

6 Forholdene under pågripelse og i varetekt

6.1 Pågripelse og avhør

En rekke troverdige kilder rapporterer om et generelt problem med at polititjenestemenn i Russland torturerer og mishandler mistenkte for å fremkalle tilståelser. Dette skriver det amerikanske utenriksdepartementet i sin årlige menneskerettsrapport for 2022. Mishandlingen skjer vanligvis i løpet av de første dagene etter pågripelse. Rapporter fra menneskerettsgrupper og tidligere politimenn tyder på at politiet oftest bruker elektroshjokk, kvelning og strekking eller press på ledd, siden dette i mindre grad etterlater merker. Slike metoder forekommer oftest i regionen Nord-Kaukasus, men også i andre deler av landet (U.S. Department of State 2023, s. 6).

I forbindelse med antikrigsprotestene etter invasjonen i Ukraina har det blitt rapportert om bruk av vold og tortur mot demonstranter under pågripelse og på politistasjoner (HRW 2022c; Lokhmutov 2022). Den russiske organisasjonen Agora, som består av advokater som gir juridisk bistand til myndighetskritikere, skrev i en rapport fra mars 2022 at det kom mange klager om bruk av vold mot pågrepne demonstranter. På invasjonsdagen 24. februar kom det klager fra elleve føderasjonssubjekter, de fleste fra Moskva og St. Petersburg. En del demonstranter ble slått med batonger på ulike deler av kroppen, inkludert hodet. Noen ble påført hodeskader og fikk hjernerystelser. Politiet brukte også elektroshjokkvåpen aktivt. Journalister som rapporterte om protestene, ble også utsatt for politivold (Agora 2022, s. 5). HRW skriver også om en rekke eksempler på vold mot anholdte på politistasjoner, blant annet slag mot hodet, vann i ansiktet, spark i magen eller at personer ble dratt etter håret (HRW 2022c; Lokhmutov 2022).

Kvinner har vært aktive i antikrigsprotestene, og feministgrupper har arrangert protestarrangementer. Kvinner skal også ha blitt utsatt for vold og trusler fra politiet etter anholdelse (Lokhmutov 2022; OVD-info 2022b). Det har blitt rapportert om en økning i kjønnsbasert og seksualisert vold mot kvinner fra politiet. Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) (Nussberger 2022, s. 114) skrev i en rapport fra september 2022:

The percentage of women arrested is generally lower than that of men. They are also attacked physically, but much less than men. But they are in an especially vulnerable position, especially if they are detained alone. Sexualized violence is a relatively new phenomenon, more noticeable since February 2022. There are also reports on comments of police officers that are based on gender stereotypes.

6.2 Rettssikkerhet – tilgang på rettshjelp

Organisasjonen International Commission of Jurists (ICJ) ga i juni 2022 ut en rapport om rettssikkerheten til personer som har blitt anholdt og anklaget for brudd på blant annet lovgivningen om å spre falsk informasjon om russiske militære styrker. Rapporten beskriver at en del av de arresterte ikke fikk rask og tilstrekkelig juridisk rådgivning, eller tilgang til et reelt forsvar i retten (ICJ 2022, s. 4).

I ulike deler av Russland har advokater blitt hindret tilgang til politistasjoner for å gi juridisk bistand til pågrepne. Noen steder har advokater måttet vente i flere timer på å slippe inn, mens de andre steder ikke har sluppet inn i det hele tatt. Mange advokater har fortalt at politistasjoner har tatt i bruk en såkalt festningsstrategi, vanligvis anvendt i situasjoner med terrortrusler, der politistasjonen stenges helt ned, og ingen tillates adgang (ICJ 2022, s. 8). Også OVD-info (2022b) kjenner til mange tilfeller i en rekke byer der advokater har blitt nektet tilgang til anholdte .

I en rekke tilfeller fikk advokater først tilgang til anholdte etter at de var blitt avhørt og politiet var i ferd med å avslutte avhørsprotollen. Andre ganger fikk advokater beskjed om at de kun slapp inn etter tillatelse fra politisjefen, eller at de aktuelle pågrepne ikke var til stede, mens de faktisk var i ferd med å bli avhørt (ICJ 2022, s. 9).

Mange advokater som representerer antikrigsmotstandere, har også blitt forhindret fra å møte klientene sine i retten. Noen har måttet vente flere timer for å slippe inn, andre har kun fått slippe inn av helt spesielle grunner. Andre har ikke fått slippe til i det hele tatt (ICJ 2022, s. 11).

Mens brudd på retten til en rettferdig rettergang er vanlig i straffesaker, er det enda færre garantier for en rettferdig rettergang i administrative saker. I administrativ saksgang er det ingen aktor, tiltalte har ikke automatisk rett til advokat, og dommeren bestemmer om og hvor grundig bevisene skal granskes. Overvåking av saksgangen i saker om diskreditering i medhold av art. 20.3.3, skal ha avslørt at dommerne er partiske - i disfavør av forsvaret (Katarova 2023, s. 16).

7 Kritikk av krigen fra russere i utlandet

Bloomberg News (som sitert i Jackson 2022) rapporterte i juli 2022 at flere russiske influensere bosatt i utlandet, har fått strafferettslige anklager for brudd på loven om å spre falske nyheter om russiske militære styrker etter kritikk av Russlands invasjon i sosiale medier. Bloomberg tallfestet ikke eksakt antall, men navnga noen influensere og politiske kommentatorer som allerede hadde blitt dømt (in

absentia) eller som ville bli anklaget ved retur til Russland, for eksempel den politiske aktivisten Violetta Grudina som i juni 2022 ble anklaget for å spre falsk informasjon om russiske militære styrker i sosiale medier.

Også science fiction-forfatter Dimitrij Glokhovskij og influenseren og mat-bloggeren Veronika Belotserkhovskaja har blitt anklaget for å poste krigskritisk informasjon på sosiale medier (Jackson 2022). Belotserkhovskaja, som bor i Frankrike, har fra tid til annen kritisert russiske myndigheter. Hun ble i februar 2023 dømt in absentia til ni år i fengsel for brudd på art. 207.3. TV-journalist og tidligere dumarepresentant Alexander Nevzorov ble samme måned dømt in absentia til fengsel i åtte år for brudd på art. 207.3, for å ha skrevet om bombingene av en fødselsklinikk i Mariupol (Associated Press 2023).

7.1 Profil på dem som dømmes in absentia

Det er vanligvis offentlige personer, kjente for myndighetene, som har blitt dømt in absentia, som kjente journalister, menneskerettsforsvarere, politikere, bloggere og andre offentlige personer. De blir som regel anklaget og dømt etter straffeloven art. 207.3. De har ofte hatt straffesaker mot seg tidligere og er stort sett erklært som utenlandske agenter (journalist (a); menneskerettsforsvarere (a); journalist (b); russisk NGO (a), møte mars 2023).

På spørsmål om sannsynligheten for at en person som har deltatt i en antikrigs-demonstrasjon i et annet land, skrevet kritiske innlegg i utenlandske aviser eller ytret seg kritisk mens de oppholdt seg i utlandet, risikerer reaksjoner ved retur, mente kilder at det kommer an på flere forhold, deriblant hvor synlig man har vært. Hvis ansiktet til en person har vært i media, kan russiske myndigheter ha fått det med seg (journalist (a), møte mars 2023). Det er mindre sannsynlig at russiske myndigheter har lagt merke til personen hvis man er én av mange i en demonstrasjon (internasjonal menneskerettsorganisasjon, møte mars 2023).

Avisen eller nettstedet man har ytret seg i, kan også ha noe å si. Russiske myndigheter følger i mindre grad med på norske aviser og nettsteder enn for eksempel uavhengige russiske medier og nettforum, som Meduza, Novaya Gazeta eller Dozjd. Men dette kan igjen avhenge av hvor aktive FSB er i det aktuelle landet (russisk NGO (a), møte mars 2023). Samtidig ble det påpekt at det er eksempler på at personer har postet kritiske innlegg i utlandet og blitt pågrepet ved retur til Russland. Det spiller liten rolle for russiske myndigheter om man er i utlandet mens man poster myndighetskritiske innlegg. Så lenge man har skrevet kritiske innlegg på sosiale medier, kan man bli bøtelagt. Og det spiller ingen rolle om det er i Russland eller i utlandet, ifølge en anerkjent russisk NGO (a) (møte mars 2023).

Skriftlige kilder

- Agora (2022, mars). *Russia: Human rights martial law*. Moskva: Agora. Tilgjengelig fra https://drive.google.com/file/d/184rnY6VcbJs635NdCsWxEz_yZwt2swhi/view?fbclid=IwAR038zSpn0COO0VUEbY4uAFd4kjMbulzAFbgDi4s-PkZx4m1zf6NqsqQ5w [lastet ned 30. august 2023].
- Aitkhozhina, D. (2021, 17. juni). *New 'Undesirables' Law Expands Activists' Danger Zone*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2021/06/17/new-undesirables-law-expands-activists-danger-zone> [lastet ned 30. august 2023].
- Amnesty International (2022a, 2. september). *Russia: Authorities deploy new criminal laws to silence criticism of Russia's war in Ukraine*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/5988/2022/en/> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Amnesty International (2022b, 14. mars). *Russian Federation: End censorship on voices against the war*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/documents/eur46/5345/2022/en/> [lastet ned 8. juni 2022].
- Amnesty International (2023, 15. februar). *Russia: Journalist Maria Ponomarenko sentenced to six years in penal colony over Ukraine bombing post*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/02/russia-journalist-maria-ponomarenko-sentenced-to-six-years-in-penal-colony-over-ukraine-bombing-post/> [lastet ned 22. september 2023].
- Associated Press (2023, 7. februar). *Russia Sentences Popular Cookbook Author Over Ukraine Posts*. VoA News. Tilgjengelig fra <https://www.voanews.com/a/russia-sentences-popular-cookbook-author-over-ukraine-posts-/6951562.html> [lastet ned 27. september 2023].
- Beilinson, D.; Merkuryeva, K.; Okhotin, G.; Smirnova, N. & Uskova, T. (2021, 29. november). *Created and (or) distributed: discriminatory aspects of the application of legislation on "foreign agents"* (Inoteka). Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra https://inoteka.io/sites/default/files/foreign_agents_discrimination_report_oi_2021_0.pdf [lastet ned 30. august 2023].
- Chevtayeva, I. (2022a, 14. juni). *Anti-war stance in Russia leads to denunciations and arrests*. Deutsche Welle. Tilgjengelig fra <https://www.dw.com/en/anti-war-stance-in-russia-leads-to-denunciations-and-arrests/a-62129941> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Chevtayeva, I. (2022b, 7. juli). *Why Russians are denouncing opponents of Ukraine invasion*. Deutsche Welle. Tilgjengelig fra <https://www.dw.com/en/why-russians-are-denouncing-opponents-of-ukraine-invasion/a-62367744> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Coalson, R. (2022a, 3. mars). *Putin's War At Home: Russian Government Pushes Hard To Enforce Total Unanimity On Ukraine War*. RFE/RL. Tilgjengelig fra <https://www.rferl.org/a/putin-ukraine-war-russian-public-opinion/31734536.html> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Coalson, R. (2022b, 8. april). *Soviet-Style Denunciations On The Rise As Russian Society Confronts Ukraine War*. RFE/RL. Tilgjengelig fra <https://www.rferl.org/a/russia-denunciations-stalin-putin-ukraine-war/31793081.html> [lastet ned 18. oktober 2023].
- HRW, dvs Human Rights Watch (2022a, 24. mars). *Russia: Arrests, harassment of Ukraine war dissidents*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2022/03/24/russia-arrests-harassment-ukraine-war-dissidents> [lastet ned 7. september 2022].

- HRW, dvs Human Rights Watch (2022b, 27. mai). *Russia: Authorities double down on persecuting "Undesirables"*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2022/05/27/russia-authorities-double-down-persecuting-undesirables> [lastet ned 30. august 2023].
- HRW, dvs Human Rights Watch (2022c, 9. mars). *Russia: Brutal Arrests and Torture, Ill-Treatment of Anti-War Protesters*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2022/03/09/russia-brutal-arrests-and-torture-ill-treatment-anti-war-protesters> [lastet ned 18. oktober 2023].
- HRW, dvs Human Rights Watch (2022d, 10. februar). *Submission by Human Rights Watch on Russia to the Human Rights Committee: 134th session (28 feb 2022 - 25 Mar 2022)*. New York: HRW. Tilgjengelig fra https://www.hrw.org/news/2022/02/15/submission-human-rights-watch-russia-human-rights-committee#_ftn10 [lastet ned 30. august 2023].
- HRW, dvs. Human Rights Watch (2022e, 1. desember). *Russia: New restrictions for "foreign agents"*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2022/12/01/russia-new-restrictions-foreign-agents> [lastet ned 25. august 2023].
- ICJ, dvs International Commission of Jurists (2022, juni). *Access to lawyers for anti-war protesters in the Russian Federation*. Geneve: ICJ. Tilgjengelig fra <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2022/06/Access-to-lawyers-for-anti-war-protesters-in-the-Russian-Federation.pdf> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Inoteka (2021, 29. september). OVD-Info was recognized as a foreign agent. What's next? Tilgjengelig fra <https://inoteka.io/inoagent-en> [lastet ned 24. august 2023].
- Inoteka (u.å). *Инотека [Inoteka]*. Moskva: Inoteka. Tilgjengelig fra <https://inoteka.io/ino/foreign-agents> [lastet ned 24. august 2023].
- Jackson, J. (2022, 11. juli). Russia targeting social media influencers who criticize Putin's war: Report. *Newsweek*. Tilgjengelig fra <https://www.newsweek.com/russia-targeting-social-media-influencers-critical-ukraine-war-report-1723546> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Johansen, P.A. (2023, 24. september). Hun sladrer på naboer, kolleger og venner. Angiveren Anna har angitt 1300 russere. *Aftenposten*. Tilgjengelig fra <https://www.aftenposten.no/verden/i/jlAbOz/hun-sladrer-paa-naboer-kolleger-og-venner-angiveren-anna-har-angitt-1300-russere> [lastet ned 25. september 2023].
- Katzarova, M. (2023, 15. september). *Situation of human rights in the Russian Federation*. New York: UN Human Rights Council. Tilgjengelig fra <https://reliefweb.int/report/russian-federation/situation-human-rights-russian-federation-report-special-rapporteur-situation-human-rights-russian-federation-mariana-katzarova-ahrc5454-advance-edited-version-unofficial-russian-version-enru> [lastet ned 3. oktober 2023].
- Lokhmutov, A. (2022, 20. oktober). *Russian police are torturing anti-war activists*. New York: HRW, dvs. Human Rights Watch. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2022/10/20/russian-police-are-torturing-anti-war-activists> [lastet ned 3. oktober 2023].
- Lov om administrative forseelser (2001). *Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.12.2001 (N 195-ФЗ)* [Den russiske føderasjons lov om administrative forseelser datert 30.12.2001]. Tilgjengelig fra http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/ [lastet ned 18. oktober 2023].
- Meduza (2023a, 24. april). Former law enforcement officer sentenced to seven years in penal colony for private phone conversations, qualified as 'public' since phone line was tapped.

- Meduza. Tilgjengelig fra <https://meduza.io/en/news/2023/04/24/former-law-enforcement-officer-sentenced-to-7-years-in-penal-colony-for-private-phone-conversations-they-were-qualified-as-public-disinformation-because-his-phone-line-was-tapped> [lastet ned 25. september 2023].
- Meduza (2023b, 13. oktober). 'Torturing me with hunger' The Russian authorities are denying protester Sasha Skochilenko's basic needs to send a message about dissent. *Meduza*. Tilgjengelig fra <https://meduza.io/en/feature/2023/10/13/torturing-me-with-hunger> [lastet ned 17. oktober 2023].
- Merkuryeva, K. (2022, 28. mars). Enemies of the state. How the institution of «denunciations» returns to Russia. *OVD-info*. Tilgjengelig fra <https://ovdinfo.org/articles/2022/03/28/enemies-state-how-institution-denunciations-returns-russia> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Morozov, A. (2023, 4. januar). Speak out at your own risk. *Novaya Gazeta Europe*. Tilgjengelig fra <https://novayagazeta.eu/articles/2023/01/04/speak-out-at-your-own-risk-en> [lastet ned 25. september 2023].
- The Moscow Times (2021, 9. desember). 10 Years Since Bolotnaya, the Biggest Protests of the Putin Era. *The Moscow Times*. Tilgjengelig fra <https://www.themoscowtimes.com/2021/12/09/10-years-since-bolotnaya-the-biggest-protests-of-the-putin-era-a75739> [lastet ned 24. august 2023].
- The Moscow Times (2022, 25. mars). Vandals attack homes of prominent anti-war Russian activists. *The Moscow Times*. Tilgjengelig fra <https://www.themoscowtimes.com/2022/03/25/vandals-attack-homes-of-prominent-anti-war-russian-activists-a77083> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Norwegian Helsinki Committee (2014). *Russia's foreign agent law: violating human rights and attacking civil society*. Oslo: Norwegian Helsinki Committee. Tilgjengelig fra https://www.nhc.no/content/uploads/2018/08/NHC_PolicyPaper_6_2014_Russiasforeignagentlaw.pdf [lastet ned 24. august 2023].
- Nussberger, A. (2022, 22. september). *Report on Russia's legal and administrative practice in light of it's OSCE human dimension commitments*. Warszawa: OSSE, dvs. Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa. Tilgjengelig fra <https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/526720.pdf> [lastet ned 3. oktober 2023].
- OVD-info (2022a, 30. juni). *The State Duma adopted a new law on "foreign agents". What will change?* (Inoteka). Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra <https://inoteka.io/ino/2022/08/22/state-duma-adopted-new-law-foreign-agents-what-will-change> [lastet ned 30. august 2023].
- OVD-info (2022b, 21. april). *Насилие над женщинами во время антивоенных акций в России* [Violence against women during anti-war actions in Russia]. Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra <https://reports.ovdinfo.org/nasilie-nad-zhenshchinami-vo-vremya-antivoennykh-akciy-v-rossii#1> [lastet ned 18. oktober 2023].
- OVD-info (2023a, 8. august). *Submission to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights*. Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra <https://en.ovdinfo.org/submission-committee-economic-social-and-cultural-rights#1> [lastet ned 30. august 2023].
- OVD-info (2023b, 24. august). *Сводка антивоенных репрессий. Август 2023* [Summary of anti-war repressions. August 2023]. Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra <https://data.ovd.info/svodka-antivoennykh-repressiy-august#1> [lastet ned 30. august 2023].

- OVD-info (u.å.). *Summary of anti-war repressions. Six months of war*. Moskva: OVD-info. Tilgjengelig fra <https://data.ovdinfo.org/summary-anti-war-repressions-six-months-war#1> [lastet ned 30. august 2023].
- Perild (2022, 4. august). Irina Gen, a teacher from Penza, was given a 5-year suspended sentence under an article about “fake” about the army for talking with a student. *Perild*. [lastet ned 1. september 2022 - Artikkelen ikke lenger tilgjengelig].
- Phalnikar, S. (2022, 3. februar). What is Russia’s foreign agent law? *Deutsche Welle*. Tilgjengelig fra <https://www.dw.com/en/what-is-russias-foreign-agent-law/a-60652752> [lastet ned 24. august 2023].
- Reuters (2021, 27. desember). Russia blocks website of OVD-Info protest-monitoring group. *Reuters*. Tilgjengelig fra <https://www.reuters.com/world/russia-blocks-website-ovd-info-protest-monitoring-group-interfax-2021-12-25/> [lastet ned 24. august 2023].
- RFE/RL (2017, 6. mai). Moscow Protest Marks Five Years Since Bolotnaya Crackdown. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <https://www.rferl.org/a/russia-putin-bototnaya-anniversary-opposition-rally/28471273.html> [lastet ned 24. august 2023].
- RFE/RL (2022, 14. juli). Putin signs off on harsher "Foreign Agent" law. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <https://www.rferl.org/a/putin-signs-off-harsher-foreign-agent-law/31943645.html> [lastet ned 24. august 2023].
- Samorodova, E. V. (2020). *Особенности современного регулирования фейковых новостей: российский и зарубежный опыт* [Features of modern regulation of fake news: Russian and foreign experience] (3). Moskva: Mediascope. Tilgjengelig fra <http://www.mediascope.ru/2641> [lastet ned 14. september 2022].
- Sauer, P. (2022, 6. april). Russian teacher ‘shocked’ as she faces jail over anti-war speech pupils taped. *The Guardian*. Tilgjengelig fra <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/06/russian-teacher-shocked-as-she-faces-jail-over-anti-war-speech-pupils-taped> [lastet ned 18. oktober 2023].
- Savitskaya, L.; Ali-zade, D. & Coalson, R. (2021, 22. oktober). "Sword of Damocles": With first legal charges, Russia’s foreign agent law bares its teeth. *RFE/RL*. Tilgjengelig fra <https://www.rferl.org/a/russia-foreign-agent-testimonials-putin/31524564.html> [lastet ned 30. august 2023].
- Straffeloven (1996). *"Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 04.08.23)* ["Den russiske føderasjonens straffelov" datert 13.06.1996 N 63-FZ (sist endret 04.08.23)]. Tilgjengelig fra https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/eced99f183c1f9087f9b4f9e512295fbc846762e/ [lastet ned 13. september 2023].
- Tenisheva, A. (2022, 1. juli 2022). Russians Urged to Snitch on Ukraine War Critics in Return to Soviet-Style Denunciations. *The Moscow Times*. Tilgjengelig fra <https://www.themoscowtimes.com/2022/06/30/russians-urged-to-snitch-on-ukraine-war-critics-in-return-to-soviet-style-denunciations-a78024> [lastet ned 18. oktober 2023].
- U.S. Department of State (2023, mars). *2022 Country Reports on Human Rights Practices: Russia*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_RUSSIA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [lastet ned 3. oktober 2023].

Muntlige kilder

Anonym kilde a. Møte juni 2022.

Internasjonal menneskerettsorganisasjon. Møte, mars 2023.

Internasjonal menneskerettsorganisasjon. Møte juni 2023.

Journalist (a). Møte mars 2023.

Journalist (b). Møte mars 2023.

Menneskerettsforsvarere a. Møte mars 2023.

Menneskerettsforsvarer b. Møte mars 2023.

Menneskerettsadvokat. Møte, juni 2023.

Russisk NGO a. Møte mars 2023.

Russisk NGO b. Møte mars 2023.